

DO'STLIK TARMOQLARI VA MAKTAB TIL SIYOSATI KONTEKSTIDA O'SMIRLARNING BILINGVAL IDENTIKLIGI: NAZARIY TAHLIL

Ro'zmetova Mexriyo Nuraddin qizi

Buxoro xalqaro universiteti tayanch-doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlarning bilingval identikligi do'stlik tarmoqlari va maktab til siyosati kesishmasida nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ko'p tilli jamiyatlarda, xususan O'zbekiston sharoitida o'smirlarning til tanlovi, tilga munosabati va identiklik qurish strategiyalari ularning kundalik muloqot amaliyotlari, tengdoshlar guruhidagi o'rni va ta'lim muassasasining rasmiy hamda norasmiy til siyosati bilan uzviy bog'liqdir. Maqolada bilingval identiklikning shakllanishida "kodeks almashish" (code-switching), "til o'zgaruvchanligi", "lingvistik kapital" va "glokal identiklik" kabi hodisalar nazariy jihatdan yoritiladi. Muallif tomonidan maktab til siyosati va do'stlik tarmoqlari o'rtasidagi uyg'unlik yoki ziddiyat o'smirlarning tilga asoslangan o'zlikni idrok etishiga qanday ta'sir qilishi ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari ko'p tilli ta'lim muhitida o'smirlarning barqaror va inklyuziv identiklikni shakllantirishiga xizmat qiluvchi til siyosatini ishlab chiqish uchun nazariy asos yaratadi.

Аннотация: В данной статье теоретически анализируется билингвальная идентичность подростков на пересечении дружеских сетей и школьной языковой политики. В многоязычных обществах, особенно в условиях Узбекистана, языковой выбор подростков, их отношение к языку и стратегии построения идентичности неразрывно связаны с их повседневными коммуникативными практиками, положением в группах сверстников, а также с официальной и неофициальной языковой политикой образовательного учреждения. В

статье рассматриваются такие явления, как «переключение кодов» (code-switching), «языковая вариативность», «лингвистический капитал» и «глокальная идентичность» в контексте формирования билингвальной идентичности. Автор показывает, как согласованность или противоречие между школьной языковой политикой и дружескими сетями влияет на языковое самоощущение подростков. Результаты исследования создают теоретическую основу для разработки языковой политики, способствующей формированию устойчивой и инклюзивной идентичности подростков в условиях многоязычной образовательной среды.

Annotation: This article theoretically analyzes the bilingual identity of adolescents at the intersection of friendship networks and school language policy. In multilingual societies, particularly in the context of Uzbekistan, adolescents' language choices, attitudes toward language, and identity construction strategies are closely linked to their daily communicative practices, their position within peer groups, and the official and unofficial language policies of educational institutions. The article theoretically examines phenomena such as "code-switching", "linguistic variability", "linguistic capital", and "glocal identity" in the formation of bilingual identity. The author demonstrates how the alignment or contradiction between school language policy and friendship networks affects adolescents' language-based self-perception. The research findings provide a theoretical foundation for developing language policies that support the formation of stable and inclusive identity among adolescents in multilingual educational settings.

Kalit soʻzlar: bilingval identiklik, doʻstlik tarmoqlari, maktab til siyosati, oʻsmirlar, kodeks almashish, sotsiolingvistika, koʻp tillilik, lingvistik capital

Ключевые слова: билингвальная идентичность, дружеские сети, школьная языковая политика, подростки, переключение кодов, социолингвистика, многоязычие, лингвистический капитал.

Keywords: *bilingual identity, friendship networks, school language policy, adolescents, code-switching, sociolinguistics, multilingualism, linguistic capital.*

1. Kirish

Zamonaviy dunyoda globallashuv, migratsiya jarayonlari va axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ko‘p tillilik (multilingualism) tobora keng tarqalgan hodisaga aylanmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston kungi ko‘p millatli va ko‘p tilli mamlakatlarda aholining katta qismi kundalik hayotida ikki yoki undan ortiq tillardan foydalanadi. Bunday sharoitda o‘sib kelayotgan yosh avlod, xususan o‘smirlarning bilingval (ikki tilli) yoki ko‘p tilli identikligini shakllanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. O‘smirlik davri – bu shaxsning identikligi, ya’ni “men kimman?” degan savolga javob izlash jarayoni eng keskin kechadigan bosqichdir. Erik Eriksonning psixososyal rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, o‘smirlik davrida identiklikka qarshi rol chalkashligi (identity vs. role confusion) asosiy ziddiyat hisoblanadi. Til esa bu identiklikni qurishning eng muhim vositalaridan biridir. Odam o‘z fikrlarini, his-tuyg‘ularini, ijtimoiy mansubligini aynan til orqali ifodalaydi. Shu sababli, o‘smir qaysi tillarda gaplashishi, qaysi tilni qaysi vaziyatda tanlashi, tillarga nisbatan qanday munosabatda bo‘lishi – bularning barchasi uning identikligining ajralmas qismiga aylanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – do‘stlik tarmoqlari va maktab til siyosatining o‘smirlar bilingval identikligiga ta’sirini nazariy jihatdan tahlil qilish, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida ushbu uch komponent o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ochib berish va O‘zbekiston kontekstida amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan xulosalar chiqarishdan iborat.

2. Adabiyotlar tahlili va nazariy asos

2.1. Bilingval identichlik tushunchasi

Bilingval identiklik (bilingual identity) – bu shaxsning ikki yoki undan ortiq tillarni o‘zining “men” tushunchasi bilan uyg‘unlashtirishi jarayoni va natijasidir. Ushbu tushuncha sotsiolingvistika, psixolingvistika va identiklik sotsiologiyasining kesishgan nuqtasida o‘rganiladi.

Dastlabki tadqiqotlarda bilingvizm ko‘pincha “ikki tilni bir xil darajada bilish” sifatida talqin qilingan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar bilingvizmni yanada murakkab, dinamik va kontekstga bog‘liq hodisa sifatida qaraydi. Grosjean (1982) tomonidan ilgari surilgan “butun shaxs” (holistic view) yondashuviga ko‘ra, bilingval shaxs ikki tilning yig‘indisidan iborat emas, balki o‘ziga xos, yaxlit lingvistik repertuarga ega bo‘lgan shaxsdir. Bu nuqtai nazar bilingval identiklikni tushunishda muhim ahamiyatga ega.

O‘smirlar davrida bilingval identiklikning shakllanishi bir qator o‘ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Birinchidan, bu davrda til tanlovi ko‘pincha “biz” va “ular” (in-group vs. out-group) farqini belgilash vositasi sifatida ishlaydi. Ikkinchidan, o‘smirlar o‘zlarining tengdoshlari guruhida qaysi til “moda”, “prestijli” yoki “salqin” deb hisoblansa, o‘sha tilni faol ravishda o‘zlashtirishga intiladi. Uchinchidan, o‘smirlar ko‘pincha bir tilda hissiyotlarini, boshqa tilda esa texnik yoki ilmiy bilimlarni ifodalash kabi “funktional bo‘linish” (functional differentiation) holatlarini namoyish etadi.

2.2. Identiklikning sotsiolingvistik nazariyalari

Bilingval identiklikni tahlil qilishda bir qancha asosiy nazariy yondashuvlar mavjud. Ushbu maqolada quyidagi nazariyotchilarning qarashlariga tayaniladi: Pierre Bourdieu (1991) tomonidan ishlab chiqilgan “lingvistik kapital” (linguistic capital) va “simvolik hokimiyat” (symbolic power) tushunchalari tilning ijtimoiy tengsizliklarni takror ishlab chiqarishdagi rolini tushunishga imkon beradi. Bourdieu’ga ko‘ra, tillar neytral muloqot vositalari emas; ular ma’lum ijtimoiy guruhlar tomonidan qadrlanadi va boshqa tillarga nisbatan ustun mavqega ega bo‘ladi. Maktab til siyosati aynan shu

“qonuniy til” (legitimate language)ni belgilash orqali o‘quvchilarning lingvistik kapitalini shakllantiradi.

Joshua Fishman (1972) tomonidan ishlab chiqilgan “tillarni saqlash va siljish” (language maintenance and shift) nazariyasi ko‘p tilli jamiyatlarda tillarning bir avloddan ikkinchisiga o‘tishidagi dinamikani tushuntirishga xizmat qiladi. Fishman’ning “domenlar” (domains) tushunchasi – ya’ni til qaysi sohalarda (oilada, maktabda, ishda, do‘stlar orasida) qo‘llanishi – o‘smirlar bilingval identikligini tahlil qilishda muhim metodologik vosita hisoblanadi.

Jim Cummins (1984) tomonidan taklif qilingan “ikki tilli ta’lim va kognitiv rivojlanish” nazariyasi bilingval identiklikning kognitiv aspektlarini yoritadi. Cummins “asosiy shaxslararo muloqot qobiliyati” (BICS – Basic Interpersonal Communicative Skills) va “kognitiv akademik til qobiliyati” (CALP – Cognitive Academic Language Proficiency) o‘rtasidagi farqni kiritgan. O‘smirlar ko‘pincha kundalik muloqotda bir tilda (masalan, o‘zbek tilida) BICS darajasida, akademik fanlarni o‘zlashtirishda esa boshqa tilda (masalan, rus tilida) CALP darajasida faoliyat yuritishi mumkin. Bu esa ularning identikligida “til funksiyalarining bo‘linishiga” olib keladi.

2.3. Do‘stlik tarmoqlari va til

Do‘stlik tarmoqlari (peer networks) sotsiolingvistik tadqiqotlarda til o‘zgaruvchanligi va til siljishining muhom omili sifatida o‘rganiladi. Lesley Milroy (1987) tomonidan Belfast shahrida olib borilgan klassik tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, individlarning ijtimoiy tarmoqlardagi integratsiya darajasi ularning til xususiyatlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. Kuchli tarmoq aloqalariga ega bo‘lgan shaxslar mahalliy til xususiyatlarini saqlab qolishga moyil bo‘lsa, kuchsiz tarmoq aloqalariga ega bo‘lganlar standart til yoki boshqa tillar ta’siriga ko‘proq ochiq bo‘ladi.

O‘smirlar kontekstida do‘stlik tarmoqlarining roli yanada muhimdir. Penelope Eckert (2000) tomonidan AQSH maktablarida olib borilgan

tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'smirlar o'zlarining tengdoshlar guruhidagi o'rni (masalan, "jocks" – sportchilar, "burnouts" – marginallar) ularning til xususiyatlarini belgilaydi. Har bir guruh o'ziga xos "lingvistik uslub"ni ishlab chiqadi va bu uslub orqali guruhga mansublikni ifodalaydi.

Ko'p tilli muhitda do'stlik tarmoqlari ko'pincha "til guruhleri" bo'yicha shakllanadi. O'zbekiston misolida, ayrim maktablarda o'zbek tilida gaplashuvchi o'smirlar va rus tilida gaplashuvchi o'smirlar o'rtasida aniq guruhlar farqlanishi mumkin. Ba'zi hollarda esa "aralash" do'stlik tarmoqlari shakllanadi, bunda o'smirlar muloqotda bir necha tillarni aralashtirib ishlatadi. Qaysi guruh "prestijli" hisoblanishi, qaysi til "moda" ekanligi – bularning barchasi o'smirlarning bilingval identikligiga bevosita ta'sir qiladi.

3.Do'stlik tarmoqlari va bilingval identichlik

3.1. Do'stlik tarmoqlarida til tanlovi

Do'stlik tarmoqlari o'smirlar uchun birinchi navbatda "biz" tuyg'usini shakllantiradigan muhitdir. O'smir do'stlari orasida qaysi tilda gaplashishi – bu uning o'sha guruhga tegishlilikini namoyish etishning eng ko'zga ko'ringan usulidir. Agar guruhning barcha a'zolari bir tilda gaplashsa, yangi a'zo ham o'sha tilni o'zlashtirishga majbur bo'ladi. Agar guruh a'zolari turli tillarda gaplashsa va kodeks almashishni qo'llasa, yangi a'zo ham bu murakkab til amaliyotini o'zlashtirishi kerak.

O'zbekiston sharoitida do'stlik tarmoqlarida til tanlovi bir qancha omillarga bog'liq:

- Maktab ta'lim tili: Agar o'smir rus tilidagi maktabda o'qisa, uning do'stlari asosan rus tilida gaplashadi, hatto o'zbek millatiga mansub bo'lsa ham.
- Mahalla yashash joyi: Toshkentning markaziy tumanlarida rus tili ko'proq qo'llanilsa, chekka tumanlar va viloyatlarda o'zbek tili ustunlik qiladi.
- Oila tili: Oilada qaysi tilda gaplashilishi o'smirning til tanlovi uchun asosiy bazani yaratadi.

· Raqamli muhit: Telegram kanallar, TikTok, Instagram, YouTube kabi platformalarda iste'mol qilinadigan kontent tili do'stlik tarmoqlaridagi til tanloviga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilidagi mashhur blogerlar yoki koreys tilidagi dramalar o'smirlarning til tanloviga yangi yo'nalishlar berishi mumkin.

3.2. Kodeks almashish va identiklik ifodasi

O'smirlar o'rtasida kodeks almashish (code-switching) juda keng tarqalgan hodisadir. Bir gap ichida o'zbek, rus va ingliz tillarini aralashtirib gapirish – bu ko'plab o'smirlar uchun tabiiy muloqot uslubiga aylangan. Masalan: “Mening friendlarim bilan kecha juda cool edi, hammamiz parkga bordik, keyin bir kafe da o'tirdik” – bu kabi gaplar Toshkent o'smirlari nutqida odatiy holdir.

3.3. Do'stlik tarmoqlarining identiklikka ta'siri

Do'stlik tarmoqlari o'smirning bilingval identikligiga ikki xil yo'nalishda ta'sir qilishi mumkin: mustahkamlovchi yoki o'zgartiruvchi. Mustahkamlovchi ta'sir – agar o'smirning do'stlik tarmog'idagi til amaliyoti uning oilasi va maktabdagi til amaliyoti bilan uyg'un bo'lsa, bu uning bilingval identikligini barqarorlashtiradi. Masalan, oilada o'zbek tilida, maktabda rus tilida, do'stlari bilan esa aralash tilda gaplashadigan o'smir bu vaziyatni “tabiiy” deb qabul qiladi va identiklik inqirozini boshdan kechirmaydi.

O'zgartiruvchi ta'sir – agar o'smirning do'stlik tarmog'idagi til amaliyoti uning oilasidagi til amaliyotidan keskin farq qilsa, bu identiklik inqiroziga olib kelishi mumkin. Masalan, o'zbek oilasida o'sgan, lekin rus maktabida o'qigan va do'stlari faqat rus tilida gaplashadigan o'smir o'zini “to'liq o'zbek” deb hisoblashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. U “Men kimman? O'zbekmanmi, rusmanmi?” degan savolga javob izlaydi. Bu esa Erikson ta'riflagan identiklikka qarshi rol chalkashligi ziddiyatining yaqqol ifodasidir.

4. Maktab til siyosati va bilingval identichlik

4.1. Ta'lim tili va identiklik

Maktabda ta'lim qaysi tilda olib borilishi – bu o'smirning bilingval identikligiga ta'sir etuvchi eng kuchli omillardan biridir. Ta'lim tili o'smirning qaysi tilda “o'ylash”, “bilim olish”, “ilmiy tushunchalarni o'zlashtirish” qobiliyatini belgilaydi. Cummins (1984) ta'kidlaganidek, akademik til qobiliyati (CALP) shakllanishi uchun kamida 5-7 yil kerak bo'ladi. Shu sababli, o'smir o'zining asosiy akademik tili qaysi tilda shakllangan bo'lsa, o'sha tilni o'zining “kognitiv tili” deb hisoblaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida o'smirlar asosan uch xil ta'lim tiliga ega maktablarda o'qiydi:

- O'zbek tilidagi maktablar: Bunda barcha fanlar o'zbek tilida o'qitiladi. Rus tili va ingliz tili alohida fan sifatida o'qitiladi.
- Rus tilidagi maktablar: Bunda aniq fanlar (matematika, fizika, kimyo, biologiya) rus tilida o'qitiladi. O'zbek tili va adabiyoti alohida fan sifatida o'qitiladi.
- Aralash (o'zbek/rus) yoki ingliz tilidagi maktablar: So'nggi yillarda xususiylar sektorda ko'payib borayotgan ushbu maktablarda ta'lim asosan ingliz tilida olib boriladi, o'zbek va rus tillari alohida fanlar sifatida o'qitiladi.

4.2. Rasmiy va norasmiy til siyosati

Maktab til siyosati faqat rasmiy hujjatlarda yozilgan qoidalardan iborat emas. Undan ham muhimi, maktabdagi norasmiy (yashirin) til siyosatidir. Bu siyosat quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: O'qituvchilarning til munosabati: O'qituvchilarning o'zlari qaysi tillarda gaplashadi, qaysi tillarni “madaniyatli” deb hisoblaydi, qaysi tillarni “qo'pol” deb baholaydi – bularning barchasi o'quvchilarning tilga munosabatini shakllantiradi. Agar o'qituvchi o'zbek tilida gaplashadigan o'quvchini “qishloqcha” deb, rus tilida gaplashadigan o'quvchini esa “madaniyatli” deb baholasa, bu o'quvchilarning o'zbek tiliga nisbatan salbiy munosabat rivojlanishiga olib keladi.

4.3. Maktab va do'stlik tarmoqlari o'rtasidagi uyg'unlik va ziddiyat

Maktab til siyosati va do'stlik tarmoqlari o'rtasidagi munosabat o'smirning bilingval identikligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu munosabatning uch asosiy turini ajratish mumkin:

1. Uyg'unlik (congruence): Maktab til siyosati va do'stlik tarmoqlaridagi til amaliyoti bir-biriga mos keladi. Masalan, rus tilidagi maktabda o'qiyotgan va do'stlari ham rus tilida gaplashadigan o'smir uchun bu vaziyat qulaydir. U o'z identikligida ziddiyat sezmaydi, til tanlovi masalasi uning uchun muammo emas.

2. Qisman ziddiyat (partial conflict): Maktab til siyosati bir tilni qo'llab-quvvatlasa, do'stlik tarmoqlari boshqa tilni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, o'zbek tilidagi maktabda o'qiyotgan, ammo do'stlari rus tilida gaplashadigan o'smirni olaylik. U maktabda o'zbek tilida, do'stlari bilan rus tilida gaplashishga majbur. Bu vaziyatda o'smir "kodeks almashish" qobiliyatini rivojlantiradi va ikki til o'rtasida moslashuvchanlikni o'rganadi. Biroq agar bu ikki muhit o'rtasidagi farq juda katta bo'lsa, identiklik inqirozi yuzaga kelishi mumkin.

3. To'liq ziddiyat (full conflict): Maktab til siyosati va do'stlik tarmoqlari bir-biriga mutlaqo qarama-qarshi bo'ladi. Masalan, o'zbek tilidagi maktabda o'qiyotgan, lekin do'stlari faqat rus tilida gaplashadigan va rus tilini "prestijli", o'zbek tilini esa "past" deb hisoblaydigan o'smirni olaylik. Bu vaziyatda o'smir maktabda o'zbek tilini qo'llashga majbur, ammo bu tilni "obro'siz" deb hisoblaydi. Natijada u o'zining ona tiliga nisbatan salbiy munosabat rivojlantiradi, bu esa uning bilingval identikligiga jiddiy zarar yetkazadi.

Xulosa

Ushbu maqolada do'stlik tarmoqlari va maktab til siyosatining o'smirlar bilingval identikligiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalarga keldi:

1. O'smirlarning bilingval identikligi – bu murakkab, dinamik va ko'p omilli jarayon bo'lib, unda til tanlovi, tilga munosabat va identiklik qurish strategiyalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

2. Do'stlik tarmoqlari o'smirlar bilingval identikligining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Do'stlar guruhidagi til amaliyoti, kodeks almashish usullari va tilga munosabat o'smirning "biz" tuyg'usini shakllantiradi va uning identikligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

3. Maktab til siyosati – bu nafaqat rasmiy hujjatlarda yozilgan qoidalar, balki norasmiy (yashirin) qoidalar majmuidir. O'qituvchilarning til munosabati, dars oralaridagi muloqot, maktab tadbirlari tili kabi yashirin siyosat elementlari o'quvchilarning tilga munosabatiga rasmiy siyosatdan ko'ra ko'proq ta'sir ko'rsatadi.

4. Maktab til siyosati va do'stlik tarmoqlari o'rtasidagi munosabat uyg'un, qisman ziddiyatli yoki to'liq ziddiyatli bo'lishi mumkin. Ushbu munosabatning xususiyati o'smirning bilingval identikligining barqarorligi yoki inqirozga uchrashini belgilaydi.

Ushbu maqolada olib borilgan nazariy tahlil empirik tadqiqotlar bilan to'ldirilishi kerak. Kelgusida O'zbekistonning turli hududlaridagi maktablarda o'smirlar o'rtasida sotsiolingvistik so'rovnomalar o'tkazish, intervyular olib borish va til amaliyotlarini kuzatish orqali ushbu nazariy xulosalarni tekshirish va yanada boyitish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, maktab til siyosatining o'smirlar bilingval identikligiga ta'sirini uzoq muddatli kuzatuv (longitudinal) tadqiqotlari orqali o'rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Cambridge: Harvard University Press.
2. Cummins, J. (1984). Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy. Clevedon: Multilingual Matters.

3. Eckert, P. (2000). Linguistic Variation as Social Practice. Oxford: Blackwell.
4. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York: Norton.
5. Fishman, J. A. (1972). The Sociology of Language. Rowley: Newbury House.
6. García, O. (2009). Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective. Malden: Wiley-Blackwell.
7. Grosjean, F. (1982). Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism. Cambridge: Harvard University Press.
8. Gumperz, J. J. (1982). Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press.
9. May, S. (2012). Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language. New York: Routledge.
10. Milroy, L. (1987). Language and Social Networks. Oxford: Blackwell.